

CAVİT ORHAN TÜTENGİL'İN SOSYOLOJİK BAKIŞ AÇISI

The Sociological Perspective of Cavit Orhan Tutengil

*Atakan HATİPOĞLU**

Abstract

In this article, it is dwelled on sociological perspective of Cavit Orhan Tütengil (1921–1979) who is one of the leading sociologists of the Turkish sociology. It can be said that some results of scientific studies of Tütengil are maintaining their validity today. One of the forward speciality of sociological perspective of Tütengil is insight to answer to the concrete social requirements of Turkish society. Tütengil, when he was alive, emphasized to determine the national science agenda to find a way out and condense in particular and he made studies in this direction. In his studies, it is seen that he puts equal emphasis either upon theoretical and practical dimensions in order to form an integrity.

Keywords: Tütengil, Dual structures, Education, Underdevelopment, Sediments.

Özet

Bu makalede 1980 öncesinde Türk sosyolojisinin önde gelen sosyologlarından biri olan Cavit Orhan Tütengil'in (1921–1979), çalışmaları ve sosyoloji anlayışı üzerinde durulmaktadır. Tütengil'in bilimsel çalışmalarından çıkardığı bazı sonuçların günümüzde de geçerliliğini sürdürmekte olduğu söylenebilir. Tütengil'in sosyolojisinde öne çıkan özelliklerden biri, Türk toplumunun somut ihtiyaçlarına cevap verme anlayışıdır. Tütengil, yaşadığı dönemde, Türk sosyolojisinin öncelikle üzerine eğilmesi ve çözümler üretmesi gereken ulusal bilim gündemini saptamaya önem vermiş ve bu doğrultuda çalışmalar yapmıştır. Çalışmalarında hem teorik hem de pratik boyutlara eşit önem vererek bir bütünlük kurmaya çalıştığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tütengil, İkili yapılar, Eğitim, Azgelişmişlik, Tortular.

* Ar. Gör., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Giriş

7 Aralık 1979'da kaybettiğimiz Cavit Orhan Tütengil, Türk sosyolojisinin önde gelen isimlerinden biri idi. Tütengil'in seçtiği araştırma konularının, Türk toplumsal bilimlerinin gelişmesinde büyük katkılar sağladığı belirtilmektedir (Kongar;1981:5). Diğer taraftan Tütengil, geçmişindeki öğretmenlik deneyiminin de etkisiyle, "toplumbilimi halka yaymak, yaygınlaştırmak, halka mal etmek, halkın anlayacağı bir duruma getirmek" amacına büyük önem vermiştir (Acaroğlu;1980:18). Bu saptama onun sosyoloji anlayışının ikili yönüne işaret etmektedir: Bir taraftan toplumun önündeki öncelikli sorunları bir bilim adamı titizliği ile ele alıp çözmek, diğer taraftan ulaştığı sonuçları her türlü aracı kullanarak bir aydın sorumluluğu içinde halka duyurmak.

Tütengil'in bilimsel çalışmalarının ve denemelerinin geneline bakıldığında şu alanlarda yoğunlaştığı görülür: Eğitim sorunu ve köy enstitüleri; Ziya Gökalp, Prens Sabahattin ve Prens Lütfullah gibi Türk düşün yaşamının belli başlı isimleri üzerinden düşünsel mirasımızı anlama çabaları; az gelişmişlik; köy sorunları, köycülük ve göç; ulaştırmada gelişmeler ve sosyal yapıda yol açtığı değişimler; Cumhuriyet Devrimi ve Atatürk'ün devrimci bir yorumla kavranması; gazetecilik ve yerel basın; güncel politika ve sorunları; Türkçe'yi özenli kullanma ve geliştirme çabaları; halk ile aydınların ilişkisi ve aydın seçkinciliğinin eleştirisi.

Yöntem Anlayışı

Tütengil'in sosyoloji anlayışının kuramsal kaynakları arasında Comte, Le Play ve Durkheim'in adları sayılabilir. Comte tarihselciliği, Le Play bütüncü bakış açısı ve monografi metodu, Durkheim ise holistik yaklaşımı ile Tütengil'i etkilemişlerdir (Çetin&Günay;1999:34). Tütengil'in çalışmalarında esas olarak pozitivistik ve holistik bir çerçeve hâkim olmakla birlikte, zaman boyutunu dikkate alarak tarihsel karşılaştırmalar da yapmayı ihmal etmediği görülmektedir (Kasapoğlu;1999:6). Tütengil, bilimsel etkinliğinde alan araştırmalarına dönük bir eğilim ortaya koymakla birlikte, sosyolojik araştırmanın objesini tarihsel boyutu içinde ele alması gerektiğini savunmaktadır.

Çalışmalarının geneline bakıldığında konulara modernleşme teorileri ekseninden baktığı ve pozitivist-rasyonalist bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir. Bu bakış açısı kendisini en çok az gelişmişlik ve köy sorunu üzerine çalışmalarında dışa vurur. Örneğin az gelişmişliğin farklı sosyal yapılar arasındaki bir çatışmanın sonucu olduğu şeklindeki saptaması, gelişmiş ülkelerdeki çatışmanın varlığını dışarıda bırakmaktadır. Ya da Türk toplumunun kaçınılmaz olarak sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle ilerleyeceği biçimindeki öngörüsü klasik bir modernleşmeci bakış açısı örneği olarak zikredilebilir. Bu bakış açısı ile tutarlı olarak bir ülkenin kalkınmasında araştırmaya önem vermenin belirleyiciliğine dikkat çekmiştir.

Tütengil'in bibliyografyacılığa özel bir önem verdiği görülmektedir ve kendisi bunun önemini şöyle belirtmektedir: "Bir kültür mirası olarak bize kadar gelen bilgilerden yararlanmak, temel kaynakları bilme ve başvurma kitaplarını kullanma ölçüsünde mümkün olabilir" (1971:85). Sosyal İlimlerde Araştırma ve Metod adlı çalışması, "bir ölçüde, Türkçede bu konudaki kaynakları, (tümünü olmasa bile) tanıtıcı nitelikleriyle okuyucuya sunması" bakımından önem taşımaktadır (Kongar;1982:44).

Tütengil sosyolojisinin eleştiriye en açık yönü yöntem konusundaki tutumunda karşımıza çıkmaktadır. "Tütengil, tek bir sosyolojik ve metodolojik yaklaşımın Türkiye'nin toplumsal yapısının anlaşılıp açıklanmasında yeterli olmadığını düşünmüş ve yöntem-yaklaşım sınırlamalarına karşı çıkarak, eklektik bir yaklaşım sergilemiştir. Tütengil'e göre (1971:83), üzerinde çalışılan konunun özelliği çeşitli yöntemlerden bir arada yararlanmayı gerektirebilir. Ancak, bunun kaba bir eklektizm olduğunun hiçbir zaman düşünülmemesi gerektiği belirtilmektedir. Kasapoğlu (1999:6), "sanayileşmiş Batı toplumlarında geliştirilen kuramsal ve kavramsal çerçevelerin Türkiye'nin özgün koşullarına birebir denk gelmemesi yüzünden, bu durum aslında makro tarihsel çalışmaların yanı sıra, mikro ampirik araştırmalar yapan sosyologların çoğu kez yaşadıkları bir gerçekliktir" diyerek söz konusu eklektizmin anlaşılabilir bir durum olduğuna işaret etmektedir. Yöntem açısından bu bakış açısı eleştiriye açıktır. Çünkü çoğulcu bir yöntem anlayışı, belirgin bir toplumbilimsel yaklaşımın yokluğunu gösterir (Cılga;1982:402). Yöntem, bilim insanının inceleme

nesnesine karşı aldığı bir tutumdur. Nesneye yaklaşım biçimi, kullanılan kavramları ya da o kavramların içeriklerini, kavramlar arasında kurulan ilişkileri, hatta veri toplama tekniklerini etkiler. Bunun sonucunda ulaşılan sonuçlar ve açıklama biçimleri de bundan etkilenir. Bir başka deyişle, yöntem, yaklaşımdan doğar. Belirgin bir yaklaşımı olmadığı takdirde araştırmacı hem sadece betimleyici olarak kalmak hem de söz konusu betimlemesinde bile açık seçikliği yakalayamama riskini üstlenmiş olacaktır. Nitekim Tütengil'in, azgelişmişlik konusunu ele alışında bu sorunla karşılaştığı söylenebilir.

Tütengil sosyolojisinin yöntem konusundaki bir diğer problemlili yönü örnekleme, monografi ve istatistik tekniklerine yöntem adını vermesiyle beliren kavram kargaşasıdır. Örneğin "örnek grubun seçilmesinde iki metoddan yararlanmak mümkündür. Bunlar 'Kotalar metodu' ve 'Tesadüfler metodu'dur" diyerek yöntem kavramını teknik kavramının yerine kullanmıştır. "Tütengil'in bir toplumbilimci olarak en güçsüz yanının yöntem konusundaki karışık ve kimi zaman da çelişik düşünceleri olduğu söylenebilir" (Kongar;1982:52). Bu güçsüzlüğün savunusu Tütengil tarafından "yapılan araştırmanın değeri kullanılan yönteme değil, araştırma boyunca gösterilen dikkat, objektiflik ve hakikati arama aşkına bağlıdır" (1971:78) şeklinde yapılmaktadır. Fakat bu açıklamanın, incelenen konunun açıklanabilirliği ile yöntem arasındaki ilişkinin önemini yeteri kadar dikkate almadığını söylemek mümkündür.

Tütengil'in Rasyonalizmi

Tütengil'in dünya görüşünün temelinde aklın gücüne ve rehberliğine duyulan büyük bir güven yatmaktadır. Bu durum, Tütengil'in Türk toplumu için temel sorunun nerede olduğu konusundaki görüşünü de belirlemektedir. O'na göre Türk toplumunun temel sorunu "aklı hangi oranda yaşantısına kattığı" ile yakından ilgilidir (1968:156). Tütengil çağımızda aklın rehberliğini esas alma çizgisinin Batı dünyası tarafından temsil edildiğini düşünmektedir. Bu nedenle "Batıya, Batı kültür ve uygarlığına hayranlık duyuyor, insanlığın eriştiği bu güzel ve büyük sonuç karşısında çok duygulanıyordu" (Acaroğlu;1980:17).

Gelenekçi toplumun irrasyonalitesine karşı çağdaş toplumun rasyonalitesine duyduğu hayranlığın, Tütengil'i kendi tarihimizdeki

çağdaşlaşma ve akılcılık mirasını araştırmaya yönelttiği görülmektedir. Gelenekçiliğin kalıplarını kırarak toplumu çağdaşlaştırmanın doğal bir parçası olarak, metafizik düşünce tarzlarıyla mücadele etmek ve toplumu aklın düzenlemesi gerektiğini savunmak Tütengil'in sosyolojisinde öne çıkan unsurlardır. Buradan hareketle Tanzimat'a bakışında karşımıza çıkan olumlayıcı tutumun kaynağında, söz konusu akılcılığın köklerini Tanzimat döneminde bulması yatmaktadır.

Tütengil'e (1956:V) göre, Tanzimat dönemi düşünce hareketlerinde Montesquieu'nun fikirleri etkili olmuş, döneme model-fikir olarak katkıda bulunmuştur. 1876 Meşrutiyeti ve ilk anayasa hareketi, düşünsel düzeyde özellikle Montesquieu ve Rousseau'nun etkisi altındadır. Namık Kemal, Süleyman Nazif, Ali Suavi, Celal Nuri, Mithat ve Ziya Paşalar Montesquieu'nun çeşitli görüşlerinden etkilenmişlerdir (Tütengil;1956:60-62). Dolayısıyla 1876 tarihli ilk Osmanlı anayasasında Montesquieu üzerinden Aydınlanmacı-akılcı geleneğin etkilerini görmek mümkündür.

Tütengil, Tanzimat'ı değerlendirirken, kendisi ile bir miktar çelişiyor gibidir. O, denemelerinde tam bağımsızlığın önemine vurgu yapmakta, Atatürk'ün görüşlerinin ve siyasi mirasının devrimci bir yorumla ele alınmasını savunmaktadır. Buna karşın çağdaşlaşmayı Batıcılığa indirgeyen bir yaklaşım da zaman zaman Tütengil'de karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat'a yönelik olumlayıcı bakışının kaynağında, Aydınlanma Çağı'nın Türk toplumundaki tezahürünü Tanzimat'ta bulmasının yattığı söylenebilir. Tanzimat, "Fransız aydınlığına bir özenme, başka görünüşler altında, kendimizi arama, dünyadaki yüreğimizi bulma çabası idi" (Tütengil;1956:7). Tütengil, Türkiye'nin az gelişmişlik ve köylü toplumu olma gibi temel sorunlarından kurtulmayı bir "Batılılaşma" meselesi olarak koymaktadır. Batılılaşmanın yolu ise öncelikle düşünce kalıpları ve yöntemlerinde yapılacak bir dönüşüme bağlı kılınmaktadır. "Batılılaşma çabamız, Batılı kafayı ülkemizde şekillendirmekle amacına varabilir. Tütengil'in Tanzimat'a bakışındaki olumlu yaklaşım, bu dönemde ilk defa Batılı düşünce biçimlerinin ortaya çıkmış olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu açıdan Tütengil'de "Batılı" ile "Batıcı" arasında bir ayrım görülmemektedir. Gerçi Montesquieu gibi esin kaynağı düşünürler Batı'nın Aydınlanma Çağı dönemini yansıtmaktadırlar. Fakat

Tanzimat döneminin gerek nedenleri gerekse sonuçları bakımından bir Osmanlı aydınlanması olarak görülmesi, Tütengil'in referans aldığı Atatürkçü dünya görüşü açısından tartışmalı bir düşünce olarak değerlendirilebilir.

Tütengil'de Türkiye'nin Batılılaşması bir yöntem, çevre, dilek, kısaca eğitim işi olarak görülmektedir. "Türk devriminin gerçeklik ve yaygınlık kazandırdığı Aydınlık Çağımızı", tam anlamı ile başarılı kılmanın yolu, rasyonel düşünme tarzını tüm toplum yaşamına egemen hale getirmektir (Tütengil;1956:79). Bir başka deyişle toplumun akıl yoluyla düzenlenmesi gerekmektedir. Tütengil, toplumun din ve gelenekler üzerinden düzenlenmesine karşı çıktığı için, Türk toplumunda kırsal ekonomiden güç alarak halen varlığını sürdüren gelenekçi-irrasyonel düşünce biçimleri karşısında modern bir toplum inşa edilebilmesinin altyapısını, köylülük sorununun ve azgelişmişliğin çözülmesinde, sanayileşme ve kentleşmede görmüştür.

Toplum Modeli

Tütengil'in toplum modelini oluşturan ve çözümlemelerinde kullandığı temel kavramlar arasında, azgelişmişlik, azgelişmiş ülke, ikili yapı, kalıntı-tortu, köy sorunu-göç, Atatürkçülük-Türk Devrimi sayılabilir (Çetin&Günay;1999:29-32).

Tütengil'e göre Türk toplumunun en önemli sorunlarının başında geleneksel kalıntıların hâlâ varlıklarını ve etkilerini sürdürmesi gelmektedir. O, toplumdaki feodal kalıntılara 'tortu' adını verir. Yüzyılı aşkın geçmişi olan Türk modernleşme hareketi, Atatürk Devrimi ile birlikte en önemli atılımını gerçekleştirmiştir. Fakat çeşitli engellerden dolayı modern-öncesi döneme ait geleneksel toplumsal tortular tam olarak ortadan kaldırılamamıştır. Bu nedenle Türkiye'de geleneksel ile modern yan yana yaşamaktadır. "Her alanda bir geçiş döneminde bulunan Türkiye 'ilkel' ile 'çağdaş'ı yan yana getirmekte, konutlarımızdan ve giysilerimizden başlayarak aletlerimize ve taşıtlarımıza, enerji kaynaklarımıza kadar hayatımızın her alanı bir tezatlar kumkuması görünüşü almaktadır" (Tütengil;1975:110). Geleneksel toplum kalıntıları (tortular) ile modern toplum kurumlarının yan yana ve iç içe bulunması durumuna Tütengil, 'ikili yapı' adını verir. Tütengil (1975:5), "azgelişmişliğimizin kökeninde yer alan 'ikili

yapılar'ın, zaman boyutundan günlük yaşantımıza, iktisat alanından aktörlerimize değin toplumsal varlığımızı etkilemekte ve ona biçim kazandırmakta olduğu tespitini yapmaktadır. İşte bu durum Türk toplumu açısından “Temeldeki Çatlak”tır. Tütengil'e göre ikili yapıları temeldeki çatlak beslemektedir. Rostow'un beşli toplum şemasından hareket ederek 1970'lerin Türk toplumunu, oranları değişik dört bölümlü bir toplum olarak betimlemektedir. Buna göre Türkiye'de “önemi gittikçe azalan ‘geleneksel toplum’, henüz ‘hazırlık aşamasında’ bulunan bir toplum bölümü, ‘harekete geçme aşamasında’ gördüğümüz önemli bir bölüm ve büyük kentleri çevreleyen bir ada görünüşünde de olsa ‘olgunlaşma yolunda toplum’” bir arada yaşamaktadır (Tütengil;1981:139-140)*. Yakın zamanlarda ‘Öteki Türkiye’ adı altında yaşanan tartışmanın Tütengil'in kaleminden 1960'lı yıllarda yapılmış olduğu görülmektedir. “Bugün için Türkiye'de bir yanda Anayasası, kanunları, temel ilkeleri ve Devrim düzeni ile ‘Resmi Türkiye’, bir yanda da bu değerlerle bağdaşma halinde bulunmayan olayların yüze çıktığı ‘Gayri resmi Türkiye’ iç içe bulunmaktadır. Bu görünüşü ile söz konusu olay, bütün az gelişmiş ülkelerin ortaklaşa sorunudur” (Tütengil;1966:53). İkili yapıların oluşturduğu çatlak, Cumhuriyet'le somutlaşan modernleşme projesi üzerinde sürekli bir geri dönüş tehdidi oluşturmaktadır. Buradan hareketle toplumumuzda Atatürk Devrimini, akılcı dünya görüşünü ve modernleşmeci yaklaşımı benimsemiş tüm bilim insanları ve aydınlara düşen görevler olduğu ortaya çıkmaktadır: “Bizim vazifemiz Türkiye'yi din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan korumak, gericiliği önlemek, devrimleri aynı canlılık ile ayakta tutmak, yalnız müsbet ilim metodları üzerinde yürümektir” (Tütengil;1975:119).

Tütengil, Türk toplumunun genel olarak henüz bir aydınlanma çağına ulaşamamış olduğunu tespitinde bulunmaktadır. Köylerde ve kasabalarda yaşayan insanların birbirleriyle ilişkilerinde aklın değil,

* İktisat tarihi profesörü W. W. Rostow'un iktisadi bakımdan bütün toplumları içine yerleştirdiği beş kategorisi şöyledir: “Geleneksel toplum-Hazırlık aşamasındaki toplum-Harekete geçme aşamasındaki toplum-Toplumsal olgunlaşma yolundaki toplum-Kitle tüketimi çağındaki toplum”. Tütengil (1981:139-140), bu şemadan yola çıkarak, 1937'lerde harekete geçme aşamasına varan Türkiye'nin 1973'lerde olgunlaşma yolunda ilerlediğini saptamaktadır.

“bulanık bir takım tortular”ın hâkim olduğunu belirtmektedir (Tütengil; 1968:42). İnsanlar arasında kişisel ilişkilerin ölçüleri dardır. “Komşuluk ve akrabalık anlayışı ‘başkalarının ne ölmesini ne onmasını isteyen’ bir yapıdadır” (Tütengil;1968:42). Milletleşme süreci tamamlanmamıştır. İnsanlar feodal dönemin kalıpları içinde düşünmeye ve davranmaya devam etmektedirler. Yerli-yabancı, şehirli-köylü vs. yerel aidiyetler insan ilişkilerinde belirleyici olmayı sürdürmektedir. Üstelik Tütengil’e göre bu bölünme ve tortular siyasi partilere de yansımaktadır. Bu nedenle Tütengil (1968:43), 1960’tan sonra partilerin ocak-bucak örgütlenmelerinin yasaklanmasını olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir.

Tütengil, Tanzimat’ta eski yapılar ile batılı yapıların bir arada yaşamaya başlamasının yarattığı ikiliğin günümüz Türkiye’sinde de farklı bir görünüm altında devam ettiğini belirtmiştir. “Bugün de Anayasadan başlayarak [sic.], kanunları, temel ilkeleri ve çağdaş kurumları ile oluşan ‘Resmi Türkiye’nin yanı sıra, yüzyıllardır tasfiye edilmeğe çalışılan bir düzenin tortuları üzerinde gelişen ‘Gerçekler Türkiye’si’ bir aradadır. Tanzimat’ın ikiciliği içerisinde ve resmi hayatta sürdürülen ikilik, cumhuriyetin oluş yılları sona erince bu defa da ‘resmi-gayrı resmi’ ikiliği içinde yeniden ortaya çıkmıştır” (Tütengil;1968:50). Bu durum az gelişmiş ülkelere özgü genel bir durumdur. Tütengil (1968:44), bu manzaradan kurtulmanın eğitim, kültür, sanayileşme ve kentleşme alanlarında yaşanacak ilerleme ile çözülebileceği düşüncesindedir. Ulusal ekonomi ülkenin her yanına ulaşmalı, otarşik yapıları çözmelidir. Ulusal birliğin önündeki engeller olan “cehaletin, menfaatçiliğin, din istismarının, kötü particiliğin, feodal kalıntıların beslediği ayırıcı ve parçalayıcı anlayışları” ortadan kaldırmak gerekir (Tütengil;1968:46).

Cılga (1980:201)’ya göre o, sosyolojik yaklaşımını ‘Batılılaşma’ düşüncesi üzerine kurmuştur. “Tütengil’in az gelişmiş toplum modelinin egemen nitelikleri olarak belirlediği nitelikler, bir bakıma, tüm toplumlara özgü nitelikleridir. Tütengil’e göre, az gelişmiş toplumda iki ayrı sistem arasında çatışma vardır. Fakat bir toplumda iki ayrı sistemin oluşu tüm toplumlara özgü, toplumbilimsel bir niteliktir. Tütengil’in ikili yapılar olarak belirlediği yan tüm toplumlar için geçerlidir” (Cılga;1980:213). Bir başka açıdan Tütengil’in, ‘ikili yapı’ kavramıyla

sadece toplumdaki iki ayrı yapının varlığını değil, geleneksel toplumun kurumları, düşünce yapısı kısaca tortusuyla modern toplumun yapıları arasındaki eşitlik ve denge durumuna işaret etmekte olduğu da düşünülebilir. Cılgı her toplumda farklı yapıların bir aradalığını belirtirken genel bir doğruyu dile getirmektedir. Fakat geçiş sürecini tamamlamış toplumlarda esas olarak bir yapı diğer(ler)ine başattır ve toplumun genel karakterini belirler. Diğer yapılar sadece 'var'dırlar ve toplumsal belirleyicilikleri ya yoktur ya da toplumun sınırlı coğrafyalarında veya kültür, dil, sanat, gelenekler vs. gibi sınırlı alanlarında görülürler. Oysa Tütengil, Türkiye'nin bir 'geçiş toplumu' olarak nitelenmesine uygun biçimde tortuların belirleyici güçlerinin önemine gönderme yapmaktadır. Buna göre Türkiye'de ikili yapılar bir denge halindedirler. Tütengil'in düşünce yapısı açısından Türk modernleşmesi -dolayısıyla onun günümüzdeki ideolojisi olan Kemalizm- henüz tamamlanmamış bir projedir. Üstelik bu projenin karşısında yer alan siyasal güçlerin etkisi de azımsanmamalıdır. Türkiye bir karşı-devrim süreci yaşamaktadır. Bu süreç Kemalizm'in tüm kazanımlarının tasfiyesine kadar gidebilir. Nitekim bu tespitlerinin sonucunda Tütengil, aydınlara ve halka cumhuriyet devriminin kazanımlarına sahip çıkma ve onları tüm topluma benimsetme şeklinde bir görevleri olduğunu hatırlatmaktadır.

Tütengil'in toplum modelini anlamamıza yardımcı olacak bir ipucu da onun sınıf kavramına mesafeli duruşudur. 'Sınıf' kavramının parti hayatını daraltacak yorumlara destek olacağı için sosyolojik verilere aykırı olduğunu düşünmektedir (1968:136). 1961 Anayasası'nın 4. maddesini "sınıf" kavramına yer verdiği için eleştirmiştir.

Köy Sorunu

Tütengil (1969:89)'e göre, "Türkiye'nin temel meselesi köy meselesidir". Yakın arkadaşı Vedat Günyol'un deyişiyle o, "her şeyden önce, kendini köy sorununa, köylülerimizin kalkınma davasına vermiş, daha doğrusu adanmış bir aydın kişidir" (Tütengil;1981:29). Bu ilginin kaynaklarından birinin, Tütengil'in üniversiteye geçmeden önce köy enstitülerinde hocalık yapmış olması ile ilgisi olduğu şüphesizdir. Diğer taraftan, nüfusunun bugün bile yarıya yakınının kırsal alanlarda yaşadığı bir ülkenin sosyoloğu bu konulara ilgisiz kalamazdı. Türkiye nüfusunun

nicel açıdan olduğu kadar nitelikçe de köylülük tarafından karakterize edildiği düşünülürse, köylülük sorunu da ülkenin temel sorunlarından biri olarak görülebilir. Bilimin toplumun önündeki acil sorunları çözmesi gerektiği inancında olan Tütengil, “bir ülkedeki bilim çalışmalarının, o ülkenin temel meselelerini çözmek gayesine yönelmesi gerekli ise, Türkiye’de köy üzerindeki çalışmaları bu bakımdan azımsamamak mümkün değildir” diyerek sosyolojik inceleme tercihlerini gerekçelendirmektedir (Tütengil;1969:11). Fakat Tütengil’in köye ve köylüye bakışında sadece bilimsel bir inceleme kaygısı değil, aynı zamanda halkının çağın ulaştığı koşulların gerisinde yaşamaya mahkum edilmiş kesimlerine karşı sorumluluk hissedilen bir Kemalist siyasal duyarlılığın da olduğu söylenebilir.

Tütengil (1969:9), Türkiye’nin yükselmesinin köyden başlayacağını düşünmektedir. Köyün, sosyal bütünü dışında düşünülmemeyeceğini belirten Tütengil (1969:143)’e göre, “Türkiye’nin geleceği ve az gelişmişlikten kurtulması köy sorununa bulacağı çözüm yoluna sıkıca bağlıdır”. Tütengil (1979:61)’e göre köy kalkınmasının amacı köy şehir ikiliğini ortadan kaldırmak, köyü ‘gerçek şehir’in nimetlerine kavuşturmak, ikili sosyal yapı arasındaki mahiyet farkını bir derece farkı haline getirmek olmalıdır. Fakat köy sorunlarının çözümü, yani köy ile kent arasındaki ikiliği ortadan kaldırmak ciddi bir planlama ve seferberlik işidir. Bugüne kadar yapılageldiği gibi “az gelişmiş bir ülkenin köy sorunlarını liberal bir anlayışla çözmek, temel değişikliklere gitmeden yüzeyde kalan meseleleri geçici olarak çözmek veya çözdüğünü sanmak bizim için derdin devası olmaktan çok uzaktır” (Tütengil;1969:82).

Bu anlayıştan hareketle geçmişteki bazı köycülük hareketlerini de eleştirmektedir. Örneğin Halkevi köycülüğünün iyi niyetli olmakla birlikte, köye dışardan bakan, nutukçu ve öğütçü bir nitelikten sıyrılmadığını, bu nedenle de köylülüğü dönüştürücü bir potansiyel taşımadığını savunmaktadır. Köy Enstitüsü Köycülüğü ise aydınlar köye gitmeyince köylü çocuğunun eğitilerek köye yollanması çaresidir. Köy Enstitüsü köycülüğü, köy kalkınmasının sadece eğitim boyutu ile ele aldığı için başarılı olamamıştır. Fakat olumlu bir sonuç olarak bir “köylü-aydınlar nesli ortaya çıkmıştır” (Tütengil;1979:87-88).

Köy sorununun bir boyutu da bölgeler arası dengeli kalkınma ile ilişkilidir. Türkiye'nin doğusunun kalkınması serbest piyasa mekanizmasının insafına bırakılamaz anlayışındadır. Çünkü sermaye kârın peşinden gider ve doğruya yatırım yapmaz, yapmamaktadır. Dengeli kalkınmamız, planlama, toprak reformu, kooperatifleşme hareketi, sanayileşme, planlı kentleşme ve altyapı gibi süreçlerin üstesinden gelinmesi ancak devletçilikle mümkündür (Tütengil;1975:88). Köyden kente göçün kaçınılmazlığı karşısında sanayi bölgeleri kurarak göçü şehirlere eşit dağıtmak, iş bulma, yerleşme gibi sorunlarda planlı hareket etmek gibi önerileri ortaya koymuştur (Tütengil;1968:126).

Eğitim Sorunu

Tütengil'in eğitim sorunları ile ilgisi köy enstitüsü öğretmenlik yıllarından beri sürmektedir. Fakat o, eğitim konusu ile ilgisini sadece sosyolojik bir düzeyde tutmamış, adeta bir yaşam biçimi olarak da benimsemiştir. "Tütengil, her şeyden önce, bir öğretmen, bir eğitimcidir" (Günyol;1981:29). Türk eğitim sistemine bakarken sadece bir sosyoloğun nesnel tutumu içinde değil, aynı zamanda öğretmen ve eğitimci kimliği ile de davranır. Bu tutum onda, eğitimin toplumsal olgular üzerindeki önemini olduğundan biraz daha önemseme eğilimi yaratmaktadır. Tütengil'e göre (1968:90-91) eğitim sistemimiz yalan-dolan üzerine kuruludur ve bizleri en başından başlayarak gerçeklerden uzaklaştırmaktadır. Örneğin gerçekçi bir yurt sevgisi yerine, "en çok ilgi bekleyeni, değerlenmek için hizmet isteyen bir yana" iten soyut bir yurtseverlik öğretilmektedir (Tütengil;1968:91). Bu yüzden kendi değerlerimizin güzelliğini bile çoğu kez yabancılar bize göstermektedir. "Yaptıklarımızın değerine inanabilmek için de yabancı tanıkları aramaktayız. İçimizden nasılsa çıkabilen birkaç bilgi, sanat ve fikir erinin sonunda onları küçümsememize sebep olan kusurları bizden olmalarıdır." (Tütengil;1968:94). Örneğin "kafa ve el emeğini değerli sayan, ahrete değil dünyaya ve yaşamaya dönük, mutluluğu ve kalkınmayı toplumca ve toplum için isteyen bir anlayış eğitim yolu ile gerçekleştirilmelidir" (Tütengil;1968:98). Aynı bakışın bir uzantısı olarak o, bu kadar iyi bir hedefe yani ülkenin kalkınması, Batılı bir toplum modeline uygun hâle gelmesi ve toplumun refahı hedeflerine bir türlü ulaşamıyor olmamızı eğitim ve öğretim sistemimizin "şahsi görüş ve tutumların tutsağı

olmaktan kurtarılamamış” olmasında görebilmektedir (Tütengil;1968:100). Sorunları ve çözümleri bireysel niyetler üzerinden ele alan hümanist bir bakış açısının zaman zaman Tütengil’e hâkim olduğu görülmektedir.

Tütengil (1975:133)’e göre, ‘ikili yapılar’ içinde bulunan az gelişmiş ülkelerde eğitimin amacı ve başarı ölçüsü ‘topluma uyma’ değil, ‘toplumu değiştirme’ olmalıdır. Bir sosyolog olarak Tütengil, toplum kalkınması açısından eğitime neredeyse sanayileşme ve altyapıya denk bir önem verir. Bu eğiliminden dolayı, yakın gelecekte Türk toplumunun eğitim birliğine zarar verecek tehlikeli gelişmelere işaret etmiştir. Tütengil (1975:176)’e göre, laik-teokratik, resmi-özel eğitim ikilikleri ve özerk-bağımlı yükseköğretim ikiliği tehlikeli bir gidişi işaret etmektedir. Eğitimin önemine ve belirleyiciliğine yaptığı vurgunun altında Köy Enstitülerinde öğretmenlik yapmış olması ve bulunduğu sosyal konuma eğitimin sağladığı dikey hareketlilik imkânlarıyla ulaşmış olması gibi öznel nedenlerin de olduğu söylenebilir. Sosyolojik olarak eğitimin toplumsal değişmeyi başlatan değil, sonuçlarını yayan ve etkisini arttıran bir rolü olduğu bilinmektedir (Sağ;1991). Dolayısıyla Tütengil’in eğitim kurumuna böylesi belirleyici bir önem vermesinin kaynağında sosyolojik yöntem zaafının ve öğretmenlik deneyiminin getirdiği duygusal nedenlerin yattığı iddia edilebilir.

Tütengil (1968:104), “toplumdan gelecek direnme karşısında yalnız eğitim yolu ile güçlüklerin çözülemeyeceğini yakın yılların denemeleri bize yetesiye göstermiş olmalıdır” demekte ama hangi yan unsurlarla güçlüklerin yenileceği sorusu tam olarak anlaşılammaktadır. Tütengil (1968:108), “birçok meselelerimizin çözümünün eğitimle ilgili olduğunu söylemek başka, eğitimi biricik faktör olarak ele almak başkadır” diyerek eğitimin rolünü sınırlamaktan yana olduğunun işaretlerini de vermektedir. Fakat meseleye genel yaklaşımı dikkate alındığında eğitime yüklediği rolü sınırlamakta pek de özenli davranmadığı söylenebilir.

Az gelişmişliğin Sosyolojisi

İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyal bilimlerin başta gelen tartışma konularından biri olan az gelişmiş ülkeler konusu ülkemizde ilk defa Tütengil tarafından ele alınmıştır. Tütengil, az gelişmişliği Türkiye

toplumunun ve Türk sosyolojisinin en önemli gündem maddelerinden biri olarak görmüştür.

Tanilli (1981:21)'ye göre Tütengil'in Azgelişmenin Sosyolojisi adlı çalışması "Türkiye'de Sosyoloji kültüründe en önemli adımlardan biridir". Bir başka açıdan bakacak olursak, Tütengil'in azgelişmişlik sorununa eğilmesi "kendi toplumuna karşı sorumluluklarının bilincinde olan bir bilim adamı" tutumudur (Kongar;1982:23). Azgelişmiş ülkelerdeki değişim hızının aynı kuşak içinde bile olağanüstü farklılaşmalar yarattığını belirten Tütengil, bu nedenle konunun interdisipliner bir anlayışla bilim insanları arasındaki işbirliği ile ele alınması çağrısı yapmıştır (Tütengil;1966:71).

Tütengil'in çalışması daha çok "azgelişmiş bir ülke nasıl olur?" sorusuna cevap arayan betimleyici bir nitelik arzeder. Azgelişmişliğin nedenlerinden çok sonuçlarına; yarattığı toplumsal tabloya eğilmektedir. "Tütengil, azgelişmişlik olgusuna, gerek evrensel özellikler açısından, gerekse Türkiye'nin içinde bulunduğu özel koşullar ve tarih açısından yaklaşır. Böylece, toplumbilimin evrensel özellikleriyle, kendi toplumuna özgü nitelikler arasında koşutluklar arar" (Kongar;1982:23). Azgelişmenin sosyo-kültürel ve ekonomik ölçütlerini tek tek ele alarak, her bir ölçütün ortaya çıkış nedenlerini maddelemiştir. Bu maddeler daha çok o ölçütün içsel-toplumsal dinamiklerinden beslenen nedenleridir. Buna karşılık, yaşadığı dönemin azgelişmişlik sorunu tartışmalarında önemli bir yer kaplayan ve bir ülkenin geri kalışının başta gelen nedeni olarak gösterilen emperyalist sömürü etkene üzerine bir belirgin vurgu yapmamıştır. Her ne kadar Kongar (1982:69), Tütengil'in, "azgelişmişlik konusunda dış sömürünün önemini ve yerini hiç de azımsama[dığını]" belirtiyorsa da, kanımızca Tütengil'in azgelişmişliğin nedenleri arasında bir önem sıralaması yapmaması ve birincil ile ikincil olan arasındaki farkı göstermemesi eleştiriye açık bir husustur.

Tütengil (1966:9)'in kullanımında 'azgelişme' hem ülkeleri hem de ülkeler içinde bölgeleri kapsayan iki yönlü bir kavramdır ve bu sorun 2. Dünya Savaşı sonrasında öne çıkmıştır. Kapitalist ve komünist blokların rekabeti ve üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlık eğilimi bu ülkelerin durumlarını bir dünya sorunu haline getirmiştir. Biraz da bu nedenle Tütengil (1966:7)'e göre, uluslararası saflaşma, onun deyimiyle "gerçek ayrılma çizgisi", "yeryüzünün gelişmiş ülkeleriyle azgelişmiş

ülkeleri arasındadır". Uluslar arası temel çelişmenin taşıdığı devrimci potansiyele ilişkin olarak "XIX. Yüzyılda yoksul sınıflar meselesinin varlıklı sınıfları ve aydınları düşündürmesi gibi bugün de yoksul ülkeler varlıklı ülkelerin yöneticilerini ve aydınlarını düşündürüyor" demektedir (Tütengil;1966:80). Türkiye az gelişmiş ülkeler arasındadır. Dolayısıyla nesnel olarak yeri Üçüncü Dünyadır ve Atatürk'ün üçüncü dünya ülkeleri arasında nasıl bir saygın model olduğuna dikkat çekmektedir (1966:56).

Az gelişmiş bir ülkeyi gelişmiş bir ülkeden ayıran dışsal görünümüne üzerine yoğunlaşan Tütengil, sosyo-kültürel, iktisadi ve sosyal yapı başlıkları altında az gelişmiş ülkelerin genel olarak gelişmiş ülkelere ayrıldığı özellikleri tasnif etmiştir (1980:51 vd).

Tütengil (1980:24-34), az gelişmenin sebepleri arasında tek başlarına coğrafi mevki (tabiat şartları, toprak, iklim ve madenler), ırk faktörü (beşeri sebepler), din faktörü gibi faktörlerin belirleyici olamayacaklarını göstermektedir. Ardından Batı'nın sanayileşmesini tarihi sebepler başlığı altında ele almakta ve Japon kalkınması ile Ekim Devrimi pratiklerinin derslerinden yola çıkarak "az gelişmiş bir ülkenin iktisaden kalkınması için gelişmiş bir burjuvazi sınıfı mutlak değildir" yargısına varmaktadır (Tütengil;1980:32). Bu tespitin kaçınılmaz sonucu az gelişmiş ülkelere kalkınmanın ancak devletçilik ile mümkün olduğudur. Tütengil (1966:67)'e göre, "günümüzdeki 'Devlet plancılığı' da az gelişmiş ülkeleri güvenilir bir yoldan selamete çıkarmanın 'anahtar'ı olarak bugün ortada durmaktadır".

Az gelişmiş ülkelere sanayileşmeyi engelleyen içsel dinamiklere ağırlık veren Tütengil, özellikle kapalı/feodal toplum yapısının, köylülüğün karakterize ettiği toplumsal dokunun olumsuzluklarına işaret etmiştir. Bu tutum, Tütengil'in köylünün uyandırılması, köylü-aydın ilişkilerinin güçlendirilmesi, Atatürk Devrimi'nin köye götürülmesi ve köy kalkınmasına önem verilmesi şeklindeki yönelimleri ile tutarlı bir bütün oluşturmaktadır.

Tütengil, az gelişmenin tek bir sebeple açıklanmasının mümkün olmadığını belirtmektedir. Şüphesiz ki sosyal olguların bir tek nedenleri yoktur. Aslında bu ifadeden kendisinin konuyu tam anlamıyla netleştiremediği sonucu çıkarılabilir. Bunu anlamak mümkündür. Çünkü bu çalışma hem Türkiye'de bir ilktir hem de yapıldığı yıllarda bu konuda literatür yeni oluşmaktadır. Fakat konuyu belirgin bir yaklaşım üzerinden

ele almaması şeklinde yansıyan yöntem sorunu da bu sonuca yol açan etmenlerden biri olarak görülmelidir. Azgelişmişlik olgusunun kaynakları arasında dışsal hiçbir faktöre yer vermemiştir. Hal böyle olunca azgelişmişliğin sebebi sadece içsel-toplumsal kaynaklara dayanıyormuş gibi bir izlenim vermektedir. Çalışması genel olarak az gelişmenin yarattığı sosyal görünüm üzerine yoğunlaşmıştır. Az gelişmişlik için 'tek bir sebep gösterilemeyeceği' şeklindeki saptamasının yanına açık seçik ve kendi aralarında öncelik sıralaması yapılmış bir sebepler sıralaması da eklememektedir. Çalışmasının sonucunda az gelişmişliğe nelerin sebep olmadığını anlaşılmaktadır ama nelerin sebep olduğu açık değildir.

Azgelişmişlikten kurtulmak nasıl mümkün olur sorusuna verdiği cevaplara bakıldığında ilk olarak bir ülkenin kendi öz gücüne ve insan kaynaklarına dayanması gerektiğine işaret ettiği görülür. Az gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlar kendi yaşam koşullarını gelişmiş ülkelerdekilerle kıyaslayarak her geçen gün bilinçlenmektedirler. "Bunun bir sonucu olarak da 'tevekkül' yerine psikolojik bir 'altüst olma' hali içindedirler. Yoksulluklarının, gelişmiş ülkelere kıyasla 'anormal' olduğunu anlamışlardır" (Tütengil;1980:78).

"Azgelişmiş ülke olmanın bilinci yayıldığı ölçüde belki huzursuzluk da artacak, fakat çözüm yolunun dış yardımlarla değil, bu ülke insanların fedakârlık ve gayretleriyle bulunabileceği gerçeği de kuvvet kazanacaktır. Bu arada, özellikle 'aydınlar'a büyük ödevler ve sorumluluklar düşmektedir" (Tütengil;1966:66). Gelişmiş ülkelerin borç vererek ve iyi niyetlerle hareket ederek bizi az gelişmişlikten kurtaracaklarını beklemek gerçekçi değildir. Bu basit gerçeği görebilmek için ise önce toplumun uluslararası saflaşmadaki nesnel yerinin doğru analiz edilmesi gerektiğine, ardından da kendi gücüne dayanan milli bir kalkınma stratejisi izlenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu stratejiyi izleyebilmek için ise az gelişmiş ülkelerde idealist, cesur davranışlı ve mücadele azimli insanları yetiştirecek 'şahsiyetçi' bir eğitime büyük ihtiyaç olduğunu belirtmektedir (Tütengil;1966:67).

"Azgelişmiş ülkelerin çoğunda, önemli iktisadi gelişme amacını bir yana bırakarak sadece servet ve imtiyazlarının muhafazasına ilgi duyan ve iktidarı ellerinde tutan küçük bir azınlık vardır. Böyle bir ortamda siyasi gelişmenin faktörü olarak eğitimin önemi artmakta,

kooperasyon, sosyal ilerleme ve sosyal adalete y6nelen bir eğitim anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır” (T6tengil;1966:72). T6tengil, azgelişmiş 6lkelerde kalkınma için gerekli olan ideolojik 6đelerin, yani inanç ve heyecanın 6nemini vurgulamıştır (Kongar;1982:77). Ayrıca sorunun 6z6m6 sadece sanayileşmede değildir. Bunun yanı sıra tarım sorunları ve sosyo-k6lt6rel sorunlar da birlikte ele alınmalıdır (T6tengil;1966:71-72). Azgelişmişlikten kurtulma bir topyek6n seferberlik ve pl6nlama sorunudur. “Azgelişme olayı, ancak b6t6n kesimlerdeki ahenkli bir hamle ile ortadan kaldırılabılır. Bu durumda Devletin rol6 ve g6revleri artmakta, iktisadi ve sosyal planlama 6nem kazanmakta, mevcut dengesizlikleri ortadan kaldırmak için çeşitli alanlarda reform ihtiyaı belirlemektedir” (T6tengil;1966:75). G6r6ld6đ6 gibi T6tengil, devletçilik, planlama ve k6kl6-b6t6nsel 6z6mlere vurgu yapmaktadır. Nitekim bu 6lkelerde “k6kl6 reformlara girişmeden ‘kalkınma’ ortamının yaratılamayacağını” belirtmektedir (T6tengil;1966:77). T6tengil (1966:77)’e g6re, “azgelişmiş 6lkelerde liberal iktisat ‘ıkılmaz’lardan kurtulmanın bir vasıtası olamaz. B6t6n şartlar bu 6lkeleri ‘iktisadi devletçilik’ uygulamalarına zorlamaktadır”. T6tengil, azgelişmiş 6lkelerin kalkınmasının sonuna kadar yardım ve hibe ile olamayacağını, azgelişmiş 6lkelerin imk6nlarını, işg6c6 ve zeka rezervlerini harekete geçirmeleri gerektiğini ve kalkınmalarını kendi g6leriyle başarabileceklerini belirtmektedir. Bağımsız kalarak kalkınabilmek için ise bir takım fedakarlıklara katlanmayı g6ze almak gerekir (T6tengil;1966:81).

T6tengil’in azgelişmişlik analizinin eleştirel bir değerlendirmesini yapan Kongar (1982:74)’a g6re “azgelişmişlik olgusunun karmaşık ve girift niteliği, T6tengil’in konuya yaklaşımını da” etkilemiş ve konuyu zor anlaşılır hale getirmiştir. “Azgelişmenin nedenlerinden çok g6r6nt6leri 6zerinde” durmuştur. T6tengil “azgelişmiş 6lkelerin genel ve T6rkiye’nin 6zel niteliklerini açıklamak için” çeşitli sınıflamalar kullanmış, ancak bunlar s6rekli olarak 6st 6ste bindirilmış ve “aynı konuda farklı 6l6tlerin kullanılmasından dolayı” konu tam anlamıyla berraklaştırılamamıştır.

Dil Sorunu

Türk Dil Kurumu yönetim kurulu üyeliği de yapmış olan Tütengil'e göre, Türk devrimi bir yönüyle "dil davası"dır ve bu bir millileşme davasıdır. "Bağımsız Türkçe ile 'Milli Devlet' arasındaki ayrılmaz bir ilişki bulunmaktadır (Tütengil;1968:35). O'na göre dil, Türk milletinin bütünlüğünün harcıdır (Tütengil;1968:12). Dolayısıyla dilde özleşme, arınma ve millileşme sorunu Türkçe'nin bağımsızlığının sağlanması açısından gereklidir. "İşimiz gücümüz ne olursa olsun Türkçenin gelişmesine çeşitli yollardan yardım etmek, dili sevmek, dile saygı göstermek, aydınların boynuna borç olmuştur. Türkçeyi, her türlü duygu ve düşüncüyü, bütün ayrıntıları ile, ifade eden bir kültür aleti haline getirmek zorunluluğu bulunmaktadır. Bu anlayıştan hareketle Tütengil (1968:13-14), dil davasının dayanaklarından birinin de halkçılık olduğunu saptamakta ve amacının, dilin her alandaki kullanımını halkın kolaylıkla anlayabileceği hale getirmek olduğunu belirtmektedir. O'na göre, "dil işi, yabancı kelimelere yeni karşılıklar aramaktan çok ötede, Türk kültürünü kalkındırma işidir" (Tütengil;1968:14).

Aydınlarm Görevi

Tütengil (1968:141), ülkemizdeki 'tezatların, uçurumların' en önemlisinin aydın ve halk arasındaki yabancılaşma olduğunu savunmaktadır. Bunu ortadan kaldırmak için ise eğitim sorunlarını çözmek şarttır. Aydınlarla yönelttiği eleştirilerinde, aydınlar için halkın 'soyut' bir kavram olarak kaldığını, bazı aydınların yozlaştığını, aydınların halk kesimleriyle bir arada bulunup dertleşmekten bile uzak olduğunu belirtir (Tütengil;1968:118). Tütengil (1975:79), aydınlar düşen rolü para kazanma hırsına kapılmayıp, Anadolu insanına gitmek ve karşılık beklemezsizin idealist bir ruhla hizmet götürmek olarak saptamaktadır. Aydınların gerçek mutluluğu halka karşılıksız emek sunarak, kendilerini piyasa değerlerinden kurtararak bulabilecekleri şeklindeki toplumcu bir görüşü savunur. Tütengil, ülkenin ve toplumun içinde bulunduğu olumsuzlukların bir faturasını da aydınlar çıkarır. Bizde Batılı kurumların ve yöntemlerin gereğince işleyememesi "verimsiz üretim, geleneğe ve göreneğe bağlı bir dünya görüşü, kötü sağlık koşulları ve alışkanlıklar, insana ve tabiata dostça bağlanamamak" gibi sorunlarca engellenmektedir (Tütengil;1968:85-86). Ama bunun

sorumlusu halkın cehaleti değil, onun bu durumundan yararlanan aydınlardır. Aydın halkı içinde duymalıdır. Halkın hizmetine girmelidir. Bizde ise aydın halka yabancısıdır.

Az gelişmişlikten Kurtulmanın Yolu

Az gelişmişlik, Türkiye için hem başlıca bir sorun hem de buna bağlı olarak toplum yapımızda pek çok sorunun kaynağı durumundadır. Tütengil'e göre Türk toplumunun önündeki konu, az gelişmişlikle nitelenen sorunlar sarmalından kurtulmaktır. Bu açıdan yakın tarihimizin az gelişmişlikten kurtulma ve Batılı rasyonalist toplum olma yönündeki en büyük atılımı olan Cumhuriyet Devrimi yeniden ele alınmalıdır. Tütengil'in, bu anlayıştan hareketle Atatürk'ün gerçek siyasal mirasının ne olduğuna dair incelemeler yaptığı görülmektedir. Tütengil (1981:101), Atatürk Devrimi'nin, Türk modernleşme tarihi boyunca yapılmış önceki reformlara kıyasla bir 'devam'ı değil, bir 'aşama'yı ortaya koyduğunu düşünmektedir.

Buna göre çok partili yaşama geçildiğinden bu yana Türkiye Batı'nın güdümüne sokulmuş ve yaşanan süreç, Cumhuriyet projesinin toplumda tüm boyutları ile yerleşmesi ve kök salmasını sekteye uğratmıştır. Öyle ki, O'na göre Adalet Partisi'nin 1965'teki iktidarı bir karşı-devrimdir (Tütengil;1975:105). Ama eleştirisi sadece sağ partilerle sınırlı kalmaz çünkü genel olarak Türkiye'de tüm siyasal iktidarların oy endişesini her şeyin başında tuttuklarını, irticayı teşvik ettiklerini ve yurt ve dünya gerçekleri zemininde politika üretmediklerini bu nedenle de ürettikleri şeyin aslında çözümsüzlük olduğunu belirtmiştir (Tütengil;1975:109).

Ülkenin ve toplumun bu olumsuz gidişatı karşısında yapılması gereken Atatürk'ün yolunu izlemektir. Fakat Atatürk'ü izlemek, bu güne kadar yapılageldiği gibi onu "bir evliya haline getirmek" ve içini boşaltmak değildir. Tütengil (1981:18)'e göre bu Atatürk'e yapılacak kötülüklerin en büyüğüdür.

"Atatürk'ü anlamak, Atatürkçü akımın temelini inmeyi zorunlu kılar" (Tütengil;1981:14). Tütengil'de Atatürkçülüğün temeli tam bağımsızlıktır. Tüm Atatürkçü düşünce bunun üzerine kuruludur. "Atatürk'ü anlamamanın bir yanı onun bağımsızlık savaşçılığı ise öteki yanı da gerçekleştirdiği devrimlerin bütünlüğüdür" (Tütengil;1981:15).

Cumhuriyet devriminin bütünlüğünde gedikler açıldığını görmek gerekir. Karşı-devrim güçlerinin taktiklerinden biri Cumhuriyet Devrimini bütünlüğünden koparmak ve parça parça tasfiye etmektir. Oysa “Atatürk, kişiliği ve devrimleri ile bir bütündür. Doğrusunu söylemek gerekirse ayrı ayrı devrimler değil, birbirini tamamlayan tek bir ‘devrim’ vardır” (Tütengil;1981:29).

Tütengil (1981:138–140)’e göre Türkiye bir geçiş toplumdur. Geçiş çağının temel özelliği, “tarım kesimine dayanan toplumu yerine sanayi, ulaştırma, ticaret ve hizmet kesimlerini egemen kılmak”tır. Toplum analizinden hareketle Tütengil, Atatürk Devrimi’nin amaçlarının henüz yerine gelmediğini hatta karşı-devrimci güçlerce kösteklendiğini tespit ederek tüm halkın ve aydınların önüne Atatürk Devrimi’ni bağımsızlık temelinde yorumlayarak tamamlamak görevini koymaktadır.

Tütengil’in cumhuriyetçi tutumu, bağımsızlığa verdiği değer, onun “kişiliğimize kavuşmadan, kendi güçlerimize dayanmadan ve güçlükleri göze almadan Anadolu’nun alinyazısı değiştirilemez” ifadesinde gözlenebilir (Tütengil;1975:76). O’na göre, Türkiye’nin bağımsız bir ülke olabilmesinin koşulları, kalkınma, azgelişmişliği yenme ve toplumdaki geleneksel tortuları temizleyerek modernleşmedir. Bağımsız kalabilmek içinse ülkenin kendi öz gücüne dayanması ve kendine güvenmesi gerekir. Türkiye kalkınabilmek için öncelikle uluslararası saflaşmadaki nesnel yerini doğru tespit etmelidir. Tütengil (1975:127), ‘mazlum milletler’ terimi ile Atatürk’ün üçüncü dünya ülkelerinin göbek adını koymuş olduğunu bildirmektedir. Üçüncü dünya ülkelerinin sömürgecilğe karşı uyanışları Türkiye için de yeni olanaklar sağlamaktadır. Türkler, Atatürk’ün ifadesiyle, mazlum bir millettir ve dolayısıyla Türkiye’nin yeri, emperyalizme karşı uyanışlarına önderlik ettiği mazlum milletlerin yanı olmalıdır.

Sonuç

Tütengil’in sosyolojik tutumunda geçmiş yaşam deneyiminde önemli bir yeri olan öğretmenliğin azımsanmayacak bir etkisi olduğu söylenebilir. Anadolu halkının içinde yaşadığı yoksulluk koşulları ve çeşitli olanaksızlıkları yakından gözlemiş ve hayatının bir kesiminde onlarla benzer yaşam koşullarını paylaşmış olması Tütengil’i “halkçı” bir politik tutuma ulaştırmış, bu tutum da Tütengil’in sosyolojik yaklaşımını

bir şekilde etkilemiştir. Söz konusu etkiyi, sosyolojiyi ÷lke ve toplum kalkınması için bir araç olarak değerlendirme anlayışı olarak tespit edebiliriz. Bu anlayışa uygun olarak ve Atatürkçü dünya görüşü doğrultusunda Tütengil, ÷lkenin ve toplumun kalkınmasının ve ilerlemesinin önündeki en büyük engelin ne olduğunu sorarak işe başlar. Bu sorunun cevabını az gelişmişlikte ve geleneksel toplum formasyonunun varlığını sürdürmesinde bulur. Çözüm ise öncelikle Atatürkçü politikaların sadık biçimde izlenmesinde ve özellikle eğitim alanında Atatürkçü ekseninde kapsamlı bir eğitim seferberliğinde yatmaktadır. İşte bu noktadan itibaren Tütengil'in sosyolojik çalışmalarının odağına bu konular yerleşir.

Fakat Tütengil'in Atatürkçülük yorumunun Batıcı ve seçkin bir nitelik arz ettiği söylenebilir. Tek parti döneminden kaynaklanan bir aydın seçkinliği, tüm aydın eleştirilerine karşın Tütengil'de de etkisini sürdürür. Çok partili yaşama geçişten 1960'a kadar varlığını sürdüren ocak-bucak örgütlerinin, demokrasiyi halka indiren, geniş halk kitlelerine kendi kaderleri üzerinde hakim olmalarının yollarını öğreten bir niteliğe sahip olmalarını dikkate almayan Tütengil, 1960 darbesi sonrası bu örgütlerin yasaklanmasını destekler.

Tütengil'in sosyolojik bakış açısına damgasını vuran kaygılar, Türkiye'nin modernleşmesinin önündeki engellerin nasıl ortadan kaldırılacağı sorusu ile ilgilidir. Batı-tipi bir toplumu gerek sanayileşme temelindeki altyapısal dönüşümlerle gerekse aydınlanma ve rasyonelleşme şeklindeki üstyapısal dönüşümlerle kurmanın önündeki engelleri geleneksel toplum yapısından kalan tortular olarak tespit eder. Buna karşılık Türk modernleşmesinin izlemesi gereken yol, ise Atatürk'ün toplumsal ve siyasal mirasının ödünsüz biçimde sürdürülmesidir. Bu çerçevede sosyolojiye düşen görev, toplumsal ilerlemenin önündeki engelleri tespit etmek ve nasıl ortadan kaldırılacaklarını göstermek olmaktadır. Buradan hareketle, Tütengil'in, Türk sosyolojisinin pozitivist geleneği içinde Atatürk Devrimi'nin Batıcı bir yorumundan yola çıkan bir modernleşme sosyoloğu olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

- ACAROĞLU, M. Türker (1980), “Yapıtları ve Kişisel Özyapısı Bakımından Dostum Prof. Dr. Tütengil’in Değeri”, *Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil’e Armağan, 1980 Yılı Sosyoloji Konferansları*, On sekizinci Kitap, İstanbul: İst. Ün. İktisat Fak. Yay.
- CILGA, İbrahim (1980), “Tütengil’in Toplum Modeli ile Kitap ve Makalelerine İlişkin Açıklamalı Kaynakça”, *Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil’e Armağan, 1980 Yılı Sosyoloji Konferansları*, On sekizinci Kitap, İstanbul: İst. Ün. İktisat Fak. Yay.
- CILGA, İbrahim (1982), “Cavit Orhan Tütengil” (içinde), *Türk Toplum Bilimcileri 1* (Ed. Emre Kongar), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ÇETİN, G.&HALİSE, G (1999), “Sosyolojik Değerlendirme” (içinde), *20. Ölüm Yılında C.O. Tütengil*, Ankara: Sosyoloji Derneği Yay. No:VII.
- GÜNYOL, Vedat (1981), “Tütengil”, *Tütengil’e Saygı 1921–1979*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- SAĞ, Vahap (1991), “Toplumsal Değişme ve Eğitim”, *C.Ü. Fen-Ed. Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sivas, Sayı: 14.
- TÜTENGİL, C.O. (1949), “Ziya Gökalp Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, *İst. Üniv. İktisat Fak. İçtimaiyat Enst. Neşriyatından*, No:13, İstanbul.
- TÜTENGİL, C.O (1956), Montesquieu’nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri, İst. Üniv. Yay., No:689, İstanbul.
- TÜTENGİL, C.O (1965), Dr. Rıza Nur Üzerine Üç Yazı, *Yankular Belgeler*, Ankara: Güven Matbaası, Yaylı Yayınları.
- TÜTENGİL, C.O (1966), Az gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- TÜTENGİL, C.O (1968), Ağrı Dağındaki Horoz (Derlemeler), İstanbul: ÇanYay.
- TÜTENGİL, C.O (1969), Türkiye’de Köy Sorunu, İstanbul: Kıtay Yay.
- TÜTENGİL, C.O (1971), Sosyal İlimlerde Araştırma ve Metod, İstanbul Üniversitesi Yay., No: 1704, İstanbul.

- TÖTENGİL, C.O (1975), Temeldeki Çatlak, İstanbul: Çağdaş Yay.
- TÖTENGİL, C.O&GÖNYOL, V. (1977), Prens Lütfullah Dosyası, İstanbul: Çan Yay.
- TÖTENGİL, C.O (1979), 100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları, İstanbul: Gerçek Yay.
- TÖTENGİL, C.O (1980), Azgelişmenin Sosyolojisi, Ülken Yay.
- TÖTENGİL, C.O (1981), Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak, İstanbul: Varlık Yay.
- TÖTENGİL, C.O (1985), "Yeni Osmanlılar"dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967), İstanbul: Belge Yay.
- KASAPOğLU, Aytöl (1999), "Önsöz", 20. Ölüm Yılında Cavit Orhan Tütengil, Sosyoloji Derneği Yayın No. VII, Ankara.
- KONGAR, Emre (1982), Cavit Orhan Tütengil, Ankara: TDK Yay.
- KONGAR, Emre (1981), "Cavit Orhan Tütengil", *Tütengil'e Saygı 1921-1979*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- TANİLLİ, Server (1981), "Cavit Hoca'yı Anarken...", Tütengil'e Saygı 1921-1979, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- YUND, Kerim (1980), "Tütengil'den Anılar", *Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'e Armağan, 1980 Yılı Sosyoloji Konferansları*, On sekizinci Kitap, İstanbul: İst. Ün. İktisat Fak. Yay.